DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2026 LAPKRIČIO 14 D. NR. 41 (92)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Dievo atmintis

Plokščia žemė. 123RF.com nuotr.

Turėti pernelyg lakią vaizduotę turbūt yra taip pat negerai, kaip jos visai neturėti. Tai du kraštutinumai, vedantys į tuštumą, į tyrus, kuriuose perdegusios vaizduotės pelenai susimaišo su niekybės dulkėmis. Tiesą pasakius, ir iš to susimaišymo – nieko gero, nes tada mūsų žvilgsnis nukreipiamas į *primestą* įsivaizdavimą, koks pasaulis yra ir – ypač akcentuotina – koks *galėtų* būti. Ir čia jau įsijungia vaizduotė: o ji, kaip ir protas bei valia, nėra anapus gėrio ir blogio.

Taigi neretai mums primetamas būsimo pasaulio vaizdas – kaip duotybė, kaip neišvengiamybė, kaip *kitų* valios konstruktas. Nors mes jaučiame, kad pasaulį – ir mus jame – formuoja mūsų pasirinkimas ir dieviškoji Malonė. Kad netgi neteisingame pasaulyje gali gyventi ir veikti tas, kuris gyvena tiesoje.

Sunku neigti, kad žmonių atmintyje labai ilgam išlieka tironai ir diktatoriai, serijiniai žudikai ir pabaisos. Bet ar žmonių atmintis nėra mirtinga? Ar joje išlieka tai, kas turėtų išlikti – tai, kas iš tiesų gražu, svarbu, išmintinga? Veikiausiai – ne. Žmogaus atmintis – lyg knyga su ribotu puslapių skaičiumi. Išblukusiais ar ištrintais puslapiais. Užtušuotomis pastraipomis. Išplėštais lapais.

Šventajame Rašte minima Gyvenimo knyga – tai slėpiningas kūrinys, priklausantis nebe (ar – ne tik) pasauliui, bet ir metafizikai bei antgamtei. Toji Knyga – Dievo atmintis, iš kurios neištrinsi gražių ir gerų, teisingų ir kilnių dalykų, bet joje nebus vietos nei diktatoriui, nei smurtininkui, nei melagiui.

O kas gi yra kilnūs, gražūs, geri dalykai, dėl kurių verta gyventi?

Vinstonui Smitui, niūraus ir nuostabaus G. Orwello romano „1984“ veikėjui, kartą atėjo mintis, kad reikia ginti ne pompastiškus šūkius ir idėjas, o pačias paprasčiausias tiesas, nes būtent jos ir yra teisingos. Nes tai, dėl ko verta gyventi, yra paprasčiausias garbingumas, kilnumas, empatija. Sugebėjimas džiaugtis gyvenimu ir negadinti gyvenimo kitiems, bandant atversti į vienintelės tiesos kelią.

Norint gyventi tokį gyvenimą ir ginti paprastas, netgi banalias tiesas, neužtenka plaukti pasroviui – reikia pasirinkti. O būti nenuneštam srovės – nelengva. Tai liudija ir istorija, ir nūdienos pavyzdžiai. Štai kad ir DI mada – atrodo, kad jau ir paprasčiausio aritmetikos veiksmo be jo neatliksi (nekalbu apie konsultacijas kitais klausimais – sodininkystės, kulinarijos, filmų ir knygų rekomendacijų, ligų prevencijos ir t. t.). Gal nebereikalingas žmogiškasis mąstymas, jeigu jį galima pakeisti dirbtiniu?

Bet gal tai kaip tik liudija žmogiškojo proto svarbą?

Gaila, kad žmogus toks trumpaamžis – štai pagyventum porą šimtų metų, ir viskas paaiškėtų. Kas reikšminga, o kas – ne, kas ištvers laiko išbandymą, o kas – neištvers. Dabar mums telieka spėlioti. Kurti distopijas. Kliautis mokslu arba intuicija.

Šio pasaulio ir žmonių atmintyje mes norime išlikti protingais, teisingais ir žaviais. Bet ar Gyvenimo knygai to pakaks? Ar pakliūsime Dievo atmintin?

Renata Šerelytė

IŠ MAŽYČIO PASAULIO

Tas mano pasaulis būna
Kartais toks mažas mažas.
Tame pasaulėlyje tūno
Didelis nuoskaudos lašas.

Šią naktį ir vėlei atrodo
Rudenė tamsa – per juoda,
Šią naktį skambančiu gruodu
Tarytum klajoja rauda.

Ir vėlei, į tamsą išėjęs,
Į priemiesčių vėsą einu,
Ir švilpia nerimstantis vėjas,
Įstrigęs tarp liepų leinų.

O žemę šešėliai lyg tyčia
Apglėbia keisti ir šakoti...
Einu iš pasaulio mažyčio
Didžiulio pasaulio ieškoti.

Rimantas Urbonas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 21 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Dievo atmintis • **2-as psl. Dalia Poškienė.** Kai istorija prabyla lietuviškai • **3-as psl. Ramūnas Čičelis.** Poezijos estetika: tradicijos, menų ir grožio balsas/Geoff Kemp. Kas slypi už žodžių • **4-as psl. Astrida Petraitytė.** Pasivaikščiojimas Rasose su Vida Girininkiene • **6-as psl. Algis Vaškevičius.** Menininkų Tomkų šeimos paroda – tarsi kūrėjų kartų dialogai • **7-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Pasivaikščiojimai po Šventaragio slėnį • **8-as psl. Kas slypi už žodžių.** Lidijos Šimkutės „Povandeninė kalba“ (tęsinys)

Kitame numeryje: Lietuvių kultūros dienos Šveicarijoje
• Naujos dviejų išskirtinių Lietuvos prozininkų knygos

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

Kai istorija prabyla lietuviškai

Dalia Poškienė

Turtingas šis ruduo ne tik naujomis XXVII Knygos mėgėjų draugijos narių knygomis, bet ir susitikimais su istorija, gilius pėdsakus mūsų kultūrinėje atmintyje palikusiais žmonėmis. Jungtinė kelionė, kurioje dalyvavo draugijos nariai, LUMA Kauno skyriaus narės ir Kauno TAU Kultūros ir švietimo istorijos fakulteto klausytojai, vedė Mažosios Lietuvos link.

Pagėgiuose – XXVII Knygos mėgėjų draugijos narių sveikinimas

Nuo Kauno iki Sudargo kelionės gidas Jurgis Šefleris, Jono Vanagaičio provaikaitis, papasakojo apie Tilžės akto signataro, Mažosios Lietuvos visuomenininko, lietuvybės skleidėjo palikimą. Atminties ir lietuvybės kelias vedė į Pagėgius, kur vyko susitikimas su istorija ir nūdiena. Netradicinio renginio „Kai istorija prabyla lietuviškai“ sumanytojai ir organizatoriai – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Pagėgių savivaldybės Vydūno viešoji biblioteka, Pagėgių krašto Garbės ambasadorė diasporai Jūratė Caspersen teatralizuotu renginiu-konferencija sužavėjo gausiai į kultūros centro salę atvykusius svečius.

Renginys skirtas karališkosios Prūsijos rašytojo, poeto, istoriko, vertėjo, Karaliaučiaus universiteto absolvento, Piktupėnų lietuvių parapijos klebono, pirmosios istorijos knygos lietuvių kalba autoriaus Kristupo Danieliaus Hasenšteino 270-osioms gimimo metinėms ir vienos ryškiausių bei įtakingiausių XIX a. Europos istorinių asmenybių – Prūsijos karalienės Luizės 250-osioms gimimo metinėms – paminėti.

Istorijos knygos lietuvių kalba autorius Kristupas Danielius Hasenšteinas, kurį įkūnijo meninio skaitymo meistras Vidmantas Šarkys, įtaigiai vedė Pagėgių krašto jaunimą jo gyvento laikmečio pažinimo takais.

Įtraukiai programą drauge su Kristupu Danieliumi Hasenšteinu renginyje pristatė jaunieji teatrinio meno mėgėjai – Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijos II a g. kl. gimnazistai Emilija Lacytė, Martina Marozaitė, Edvinas Prokofjevas, Augustė Venckauskaitė, Vakaris Zandovas ir Emilis Zongaila. Apie K. D. Hasenšteino gyvenimo, veiklos kelią bei puoselėtas vertybes pranešime „Ką Kristupas Danielius Hasenšteinas pasakytų mums šiandien?“ papasakojo Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijos IV g. klasės moksleivis Tauras Ramanauskas. Mokinį ruošė vyresnysis istorijos mokytojas Robertas Maziliauskas. Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijos III g klasės mokinės Urtė Rindokaitė, Evita Pilkionytė ir Kamilė Kuzmarskytė, vadovaujamos istorijos mokytojos metodininkės Nijolės Mickeliūnienės, skaitė pranešimą tema „Pirmoji istorijos knyga lietuvių kalba: jos reikšmė anuomet ir dabar“. Moksleivės apžvelgė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto 2024 m. išleistą Liucijos Citavičiūtės dvitomį mokslinį leidinį „Pirmoji lietuvių kalba parašyta istorijos knyga: Kristupas Danielius Hasenšteinas „Nusidavimai švento kariavimo“.

Šilutės Vydūno gimnazijos IV e klasės mokinė Viktorija Jovaišaitė, vadovaujama istorijos ir geografijos mokytojo metodininko Žydrūno Mickeliūno, pristatė pranešimą tema „Piktupėnai Kristupo Danieliaus Hasenšteino laikais“, kuriame akcentavo, kuo Piktupėnai buvo ypatingi rašytojo gyventu laikmečiu, nagrinėjo, kokį kultūrinį palikimą ši Pagėgių krašto vietovė saugo bei kokią žinią neša šiandien.

Pagėgių sav. Vilkyškių Johaneso Bobrovskio gimnazijos 10 klasės mokinys Darius Jasūdas, kurį šiai konferencijai ruošė istorijos ir geografijos mokytoja metodininkė Sonata Jončienė, pranešime „Prūsijos karalienė Luizė“ apžvelgė šios valdovės gyvenimą anuometinių politinių pokyčių laikais, analizavo jos vaidmens svarbą valstybiniame gyvenime, pabrėžė ryšio su Mažąja Lietuva reikšmę.

Buvęs ilgametis Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijos istorijos mokytojas Eugenijus Dargužas skaitė pranešimą „Tilžės taika“, kuriame akcentuota Tilžės taikos sutartis, sudaryta 1807 m. liepos 9 d. ir jos reikšmė.

Kristupo Danieliaus Hasenšteino tekstus skaitė renginio scenarijaus autorė ir režisierė docentė Rita Juodelienė, o Pagėgių savivaldybės Kultūros centro folkloro ansamblis „Kamana“ (vadovė Aksavera Mikšienė) padovanojo dainų apie Lietuvą pynę.

Renginio dalyvius ir svečius sveikino Pagėgių savivaldybės meras Vaidas Bendaravičius, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorė prof. dr. Aušra Martišiūtė-Linartienė, Pagėgių krašto Garbės ambasadorė Jūratė Caspersen, Pagėgių savivaldybės Vydūno viešosios bibliotekos direktorė Inga Kuzmarskienė.

Renginio organizatorius sveikino ir atminimo dovanomis XXVII Knygos mėgėjų draugijos valdybos vardu pagerbė šios draugijos pirmininkė Dalia Poškienė. Padėkos dovanas teatralizuotą programą atlikusiems gimnazistams taipogi įteikė doc. Rita Juodelienė.

Renginio organizatoriai ir programos atlikėjai dėkingi geradariams, partneriams: Pagėgių Algimanto Mackaus gimnazijai, Pagėgių sav. Vilkyškių Johaneso Bobrovskio gimnazijai, Šilutės Vydūno gimnazijai, Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejui, Pagėgių savivaldybės Kultūros centrui, meno studijai „Gal meno?“, Pagėgių savivaldybės administracijai, Jūratės ir Jes Caspersen fondui, AB „Vilkyškių pieninė“ generaliniam direktoriui Gintarui Bertašiui, UAB „Muzikos servisas“ (Tauragė) direktoriui Raimondui Marozui, Tauragės Švč. Trejybės parapijos „Carito“ socialinėms dirbtuvėms „Draugų kiemelis“, informaciniams rėmėjams: laikraščiams „Šilokarčema“, „Šilutės žinios“, interneto svetainėms „Pamarys“, „Šilainės kraštas“, „Šilutės žinios“, „Tauragės kurjeris“ ir kt.

Neblėstantys įspūdžiai ir potyriai iš šio kultūrinės atminties renginio.

Aplankėme Piktupėnus, kur prieš du šimtmečius klestėjo dvaras, kur klebonavo D. K. Hasenšteinas, akmenimis grįstu keliu dardėjo didžiųjų imperatorių ir karalienės Luizos karietos...

Liūdna žvelgt į rudeniškas liepas, apleistus namus... Ko gero, ne vieną, ten apsilankiusį, verčia susimąstyti, kviečia prakalbinti istoriją ir iš užmaršties prikelti Mažosios Lietuvos šviesuolius.

Pagėgių renginio svečiai, organizatoriai, programos atlikėjai

L. Šimkutės knygos pristatymas Skuodo rajono savivaldybės R. Granausko viešosios bibliotekos Mosėdžio filiale, 2026 sausio 23 d.

Poetė Lidija Šimkutė

Poezijos estetika: tradicijos, meną ir grožio balsas

Ramūnas Čičelis

Australijoje gyvenanti Lidija Šimkutė – vyriausiosios lietuvių poetų kartos atstovė, kuri gimė dar XX amžiaus penktajame dešimtmetyje, kartu su tėvais pasitraukė į Vakarus, o vėliau atsidūrė tolimojoje Pietų pusrutulio šalyje. Malonaus skaitytojo rankose – jos eilėraščių knyga „Povandeninė kalba“, sudaryta ne tik iš gana naujų, bet ir prieš tris dešimtmečius parašytų tekstų. Šimkutės poezijos rinkinyje gausu genetinės ir kultūrinės memorijos apie šeimos praeitį Krakėse, Žemaitijoje, apsilankymų ten XX amžiaus antrojoje pusėje ir pabaigoje bei gerokai vėlesnius laikus siekiančių eilėraščių, prisodrintų vaizdų iš Lietuvos sostinės Vilniaus, kuriame beveik iki praėjusio dešimtmečio pabaigos poetė turėjo namus K. Kalinausko gatvėje. Šie akivaizdūs ir lengvai apčiuopiami bei suprantami biografiniai ir geografiniai faktai turėjo didžiulės įtakos. Šimkutės poetiniam mąstymui ir jausenoms. Aiškiai matoma, kad poetė nesirenka Rytų Aukštaitijos kūrėjų graudžių intonacijų arba dzūkiškos pasaulėjautos, kuriai būdinga ironija ir savęs lengvas pašiepimas. „Povandeninėje kalboje“ puikiai dera net ne globojantis pasaulį, o švelnus santykis su juo, ir poetinio balso rūpumas, leidžiantis patirti iš šeimos istorijos atsineštus išgyvenimus ir pokalbius su jau išėjusiais į Amžinybę pačiais artimiausiaisiais – mama, tėvu, seserimi. Jiems knygoje dedikuoti eilėraščiai yra tarsi kreipiniai, nutrinantys ribas tarp šiapus ir anapus. Lengvai numanoma, kad genties tradicija Lidija Šimkutės nepaverčia provincialia arba labai konservatyvia.

Vis dėlto matyti, kad poetė pagal savo gyvenimo būdą ir pasaulėvoką yra prisirišusi prie tam tikrų planetos vietovių, ne vien gimtinės. Knygos „Povandeninė kalba“ autorė yra pasaulio pilietė, kuriai reikalingos šaknys. Apie jas kalbama pagarbiai, bet be patriotizmo gaidos ar patoso – dominuoja prisiminimai, kurie šiandien gali kelti ir skausmą dėl to, kad gyvenime viskas praeina, ir alsuoja ramybe, grąžinančia ne tik į biografijos, bet ir į tautos bei pasaulio pradžių pradžią. Šimkutė yra tos kartos atstovė, kuri neišsižada tėvynės emigracijoje, tačiau ir netapo bei netampa braukiančia ašarą dėl nostalgijos ir ilgesio skausmo. Žemaitiškas stoicizmas, atrodo, nugali priešiškumą ir negandų. Knygos „Povandeninė kalba“ autorė yra mačiusi ir patyrusi daugelį įvykių, sukrėtimų, reiškinių, kurie poezijos rinkinyje perteikiami kaip, metaforiškai sakant, į akmens kietumą sutelkta tvirtybė.

Vienas iš Lidijos Šimkutės poetinės pasaulėžiūros komponentų – ytų, ypač japonų, kultūros. Iš čia į šį poezijos rinkinį atiteka ne vien lietuviškas, bet ir budistinį tikėjimą primenantis santykis su gamta, kurios knygoje labai gausu ir daug. Šiuo atžvilgiu „Povandeninę kalbą“ būtų įmanoma pavadinti labai šiuolaikišku poezijos rinkiniu, avangardistiškai primenančiu dabar pasaulyje įsitvirtinančią posthumanistinę kultūros paradigmą, pagal kurią žmogus, kaip būtybė, planetoje nėra pats svarbiausias – gamta yra lygiavertė asmeniui Žemės dalis, su kuria poetė Šimkutė kalbasi dialogo būdu. Atsižvelgti į tai, ką liudija medis, jūra arba smilga kūrėjai atrodo svarbu ir tolygu patiems aukščiausiems žmoniškumo idealams. Kartais poetė atsisako savosios asmenybės, kad prabiltų minėti gamtos objektai, kad neištiktų susisvarbinimas, egoizmas ir narcisizmas. „Povandeninė kalba“ yra beveik kraštutinis bandymas įveikti minėtas tris psichologines tendencijas. Žinoma, Šimkutė nutolsta nuo vakarietiškojo civilizacinio modelio, pagal kurį poetai kone privalo užsiimti savęs refleksija ir kompleksų, baimių, traumų eksponavimu. Mūsų poetei svarbu visai kas kita – nepavergti aplinkos sau ir savo reikmėms, vengti net mažiausios agresijos gamtos atžvilgiu. Taip „Povandeninės kalbos“ autorė nemoralizuodama tarsi savaime tampa mokančiąja skaitytoją, kaip per daug neužsižiūrėti į save ir kaip susikalbėti su natūra. Rytų estetika. Šimkutei – tai japonų kalbą primenantis bylojimas, kuriame nėra arba beveik išnyksta žodis „aš“.

Klystume, jei šio poezijos rinkinio autorę įkurdintume vien tarp Lietuvos, Australijos ir Rytų. Jai giliai svarbi ir Europos, labiausiai Prancūzijos, kultūra ir jos paveldas. Galima spėti, kad poetė šį artimumą prancūzams supranta ir kaip beveik tapatybinę pasaulėžiūros bendrystę, ir kaip savojo moteriškumo raišką. Aišku, gyvenimas Laisvajame pasaulyje neleido nutolti nuo vienos subtiliausių pasaulio kultūrų – iš čia ir L. Šimkutės eilėraščių potekstė, iš čia ir mažų dalykų didingumas, kurį skaitytojas turi atpažinti ir susikurti pats.

Lidijos Šimkutė knygoje „Povandeninė kalba“ poetinį grožį kuria sensualumu. Eilėraščiuose labai daug audialinių referencijų – dažnai minimi muzikos kūriniai, kurie svarbūs ne vien poetiniams tekstams, bet ir pačiai autorei kaip asmenybei. Tai patvirtina ir į knygą įtraukti saviti eilėraščiai – inkantacijos. Neretai užsimenama ir apie dailės kūrinius, kurie yra jau vizualumo plotmės fenomenai. Šimkutė pateikia gausius paaiškinimus, kokie dailės kūriniai arba tapytojai yra minimi eilėraščiuose. Vienas svarbiausių knygos „Povandeninė kalba“ autorės pojūčių yra lytėjimas. Nuolat akcentuojama žmogaus oda, prisilietimas prie kito žmogaus, aplinkos, vedantis prie to, kad lytėjimo pojūtis pereina ir į vaizdinį mąstymą: fenomenologiškas žmogaus žvilgsnis tampa tarsi aplinkos glostymu akimis. Visi šie pojūčiai nebūtų tiek pabrėžiami, jei pats pasaulis poetei nebūtų grožio buveinė – iš poezijos rinkinio galima susidaryti įspūdį, kad estetiškai į tikrovę žvelgiantis žmogus negali nebūti gražus. Todėl visas gyvenimo kelias, jam artėjant prie ramaus saulėlydžio, tampa šviesa ir tiesa, gėriu ir grožiu. Visi šie žmogaus mąstymo ir jausmo pagrindai Lidijai Šimkutei yra paties žmogaus kaip gražios būtybės tvirtinimas. Juk jeigu poezija turi akis ir gali matyti, jei eilėraščiai turi ausis ir gali girdėti, jei poezijoje ir pačiais eilėraščiais įmanoma paliesti, argi negali būti taip, kad rašymas eiliuojant ir poezijos skaitymas yra lyg pokalbis su personifikuota būtybe – poetiniu pasauliu? Pati autorė pasislėpusi po lyrinio subjekto statusu, o skaitytojas, versdamas knygos puslapius, irgi bendrauja ne su autore, o su eilėraščių žmogumi. Gal tikrai Šimkutei pavyksta įspėti didžiąją poezijos mįslę – eiliuotas meninis žodis yra lyg pati gražiausia ir vertingiausia žmogaus kaip būtybės egzistavimo galimybė. Lidijos Šimkutės knyga yra toks kalbėjimas, kurį galima girdėti tik ignoruojant šio pasaulio triukšmą, paviršių ir absurdiškumą. Tai – nebe egzistencija, o apsigyvenimas poezijos eilutėse.

Kas slypi už žodžių

Geoff Kemp

Du šimtai metų po to, kai Bleikas apgailestavo dėl dedukcinio mąstymo įsigalėjimo, mums vis dar svarbi jo išmintis. Lidijos Šimkutės poezija mums primena, kad įžvalga atsiveria sąmonei ir be samprotavimų. Kognityvinis mokslas parodė, kad mes painiojame savo psichinius modelius su tikrove, bet poetai visada tai žinojo. Šimkutė supranta, kad kai visa realybė yra mentalinė patirtis, žodžiai gali tik užsiminti apie tiesas, kurios slypi už žodžių. Eilėraštyje *„Kur akys gali skristi“* ji klausia savęs ir skaitytojų, *„Kaip aš galiu prabilti žodžiais / kurie miega manyje“*. Ir jos atsakymas? *„Klausk akmens / arba balandžio plasnojimo patarimo“*. Eilėraščiai *„Dievas mano galvoje“, „Povandeninė kalba“* ir epigrafai, pristatantys kiekvieną „Povandeninės kalbos“ skyrių, aiškiai atskleidžia jos poetinę mąstyseną.

POVANDENINĖ KALBA

nepasiekė tavęs

bangom išsiliejus ant uolų
pasaulis vėl tampa tavo

debesų galaktika
gaubia medžių išmintį

žvelgiant pro Dievo langą
į saulę/

spalvos – vaivorykštės vaikai

Nukelta į 8 psl.

Pasivaikščiojimas Rasose su Vida Girininkiene

Astrida Petraitytė

Per Vėlines tinka artimųjų kapus aplankyti, tinka Tautos šviesuolių atminimą pagerbti, tinka tiesiog pasivaikščioti senose kapinėse, aprėpiant ir vidiniu žvilgsniu jų „gamtovaizdį“, meniškuosius akcentus, istorinę raidą, neretai atspindinčią tam tikrą visos šalies raidos atkarpą, stabtelint konkretesnei refleksijai… Visai tinka, užuot individualiai vaikščiojus, sekti išmanančiu žmogumi, įsiklausyti į jo nuorodas, įžvalgas…

Rasose pagerbti ir kovoję už Lietuvos nepriklausomybę. A. Petraitytės nuotraukos

Taip ir nutiko, kad lapkričio 2-ą prisijungiau prie istorikės Vidos Girininkienės vedamos Rasų kapinėse ekskursijos „Vėlinių ugnys: literatūrinis pasivaikščiojimas“. Ekskursiją organizavo Vilniaus muziejus (vadovė – Rasa Antanavičiūtė); tai jo centriniame padalinyje, įvardijamame pagal adresą – Vokiečių g. 6 – eksponuojamą parodą „Gyvos Rasos“ lydintis renginys. O kas labiau tiktų būt šio pasivaikščiojimo gide jei ne Girininkienė! Ji seniai žinoma (greta kitų mokslinių interesų) kaip Rasų kapinių tyrėja bei populiarintoja.

Mūsų nemenkai grupei susibūrus prie centrinių vartų, Girininkienė ten ir padarė laukiančio pasivaikščiojimo istorinį įvadą, nusakydama kapinių kūrimosi aplinkybes. Gidė nukėlė mus į carinės Rusijos imperinius laikus – iki XIX a. vidurio, sakyta, nieko čia, Šiaurės Vakarų krašte (Severo-Zapadnyj kraj), negalėjai daryti be caro žinios, viskas turėjo atitikti Sankt-Peterburge (tuometėje imperijos sostinėje) numatytus reglamentus.

Rasų kapinių oficiali pradžia – 1801 m., kai įsigalėjo potvarkis kapines steigti už miesto. 1800 m. miškingas užmiesčio plotas skirtas Misionierių bažnyčios parapijai ir vienuolynui (ne iškart paskirta visa dabartinių kapinių teritorija). Mums parodytos istorinės nuotraukos, jose užfiksuota ir tai, ko šiandien kapinėse nebelikę – dvi didžiulių kolumbariumų eilės; sakyta: vieni nugriauti *lenkų laikais* (1937 m.), kiti – sovietiniais (1965 m.). (Prie vartų sustoję, turėjome pašonėje akivaizdų *lenkų laikų* liudijimą – Pilsudskio širdies kapą ir kelias eiles lenkų karių antkapių kaip atskirą panteoną, priglaustą prie senųjų Rasų. Bet mūsų žvilgsniai į šią sudėtingą Vilniaus istorijos „iliustraciją“ buvo nukreipti jau nuo kapinių pakilumos.)

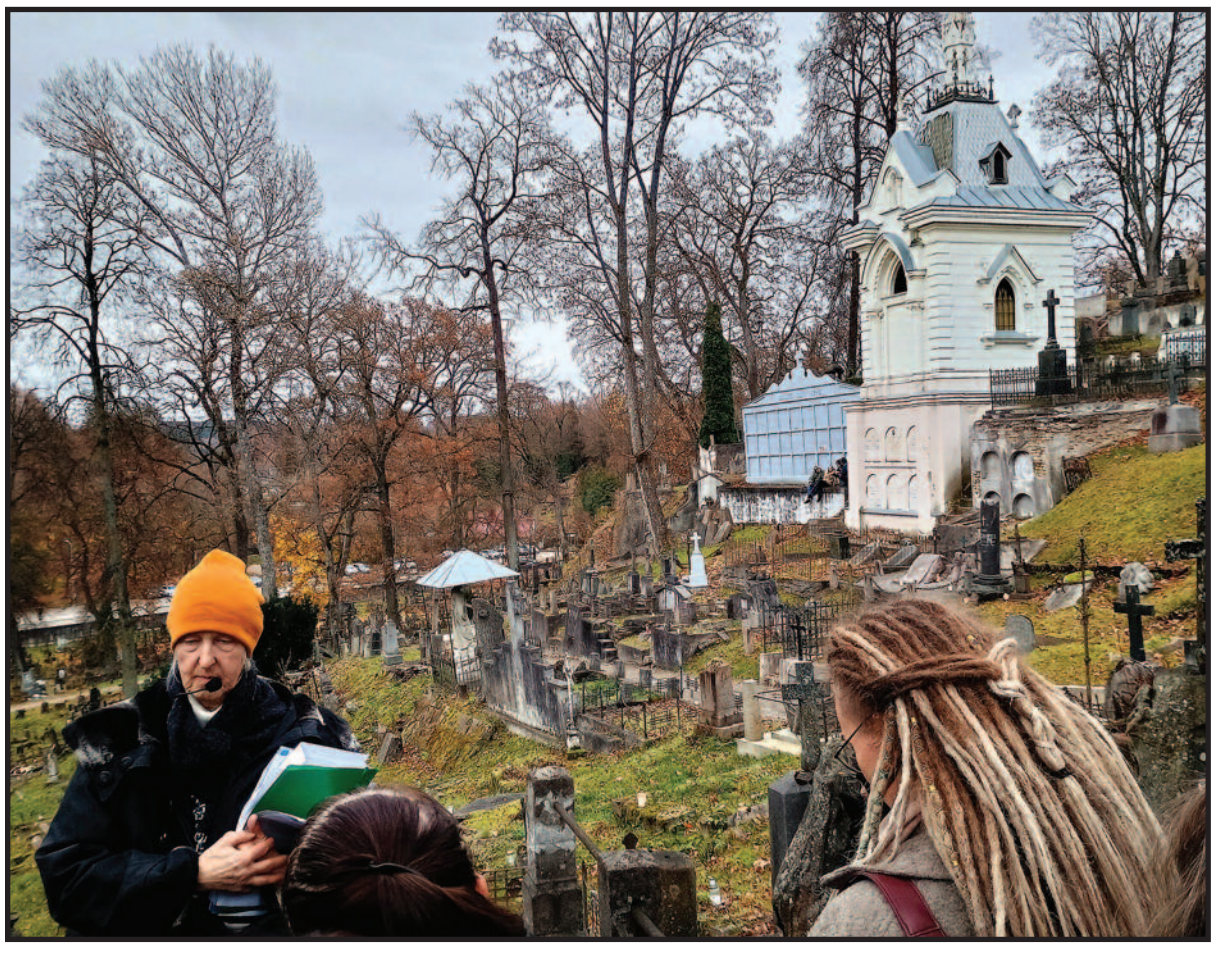
Mūsų gidė akcentavo: jai Rasos visada buvo gyvos – juk kapinėms skirtas miškingas (dar ir kalvotas) plotas, nors medžių, suprantama, praretėję, bet ir dabar galima pasivaikščioti kaip po parką, klausantis paukštelių čiulbėjimo (tiesa, mes patyrėme jau rudeniškos tylos ir spalvų gelsvėjimo metą). Kapinės mūro tvora aptvertos dar prieš Napoleono karus.

1814 m. valdžia nupirko papildomą plotą, esantį už šių vartų, pavadintą *Literatų kalneliu* (kapinių pradžia kiek tolėliau). 1850 m. ant gretimos kalvos pastatyta Koplyčia, pasak mūsų gidės, kone bažnyčia. Po ja rūsiuose buvę palaidoti žymūs žmonės (kažin valdžios ar kultūros žmonės?), bet rūsiai išplėšti. Gidė apgailėjo, kad greit po laidotuvių pamirštas didžio dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus (1745–1807) kapas, reiktų jam bent kenotafo.

Įžengę už vartų, iškart atsidūrėme prieš *Literatų kalnelį* – ši kalva taip įvardinta dėl meno, kultūros žmonių palaidojimų. Pirmiausia, kiek pakilę įkalnėn takeliu, stabtelėjome prie Vladislovo Sirokomlės (1823–1862; tikroji pavardė Kondratowicz) kapo; lenkų kalba kūręs poetas, vertėjas ir publicistas romantiškai apdainavo dingusius LDK laikus, rašė publicistinius kelionių vadovus. Priminta, kad Sirokomlės medinis dvarelis Bareikiškėse, kur jo įsikurta paskutiniu gyvenimo etapu, dabar yra memorialinis muziejus (kadais teko dalyvauti būtent Girininkienės vadovaujamoje išvykoje į šį Vilniaus rajone esantį muziejų). Mūsų gidei buvo proga priminti, kad ne vienos laidotuvės šiose kapinėse tapdavusios nelyg manifestacija – nors ir be ypatingai maištingų kalbų, bet jau vien dėl palydinčiųjų gausos. Taip buvę ir laidojant šį baltarusių kilmės literatą – susirinko bene 10 tūkst. žmonių, velionis paminėtas keturiomis kalbomis, taigi ir lietuvių.

Toliau kylant kalniuku, stabtelėjome prie Povilo Višinskio (1875–1906) kapo; šis mūsų švietėjas nuo džiovos mirė Berlyne, bet pervežtas palaidojimui į Vilnių. Girininkienė priminė mažai žinomą Višinskio veiklos sferą – fotografiją: mat jis, XIX a. pabaigoje Peterburge studijuodamas gamtos mokslus, gavęs universiteto stipendiją etnografiniams tyrimams, parvykęs Žemaitijon, fotografavo gyven-

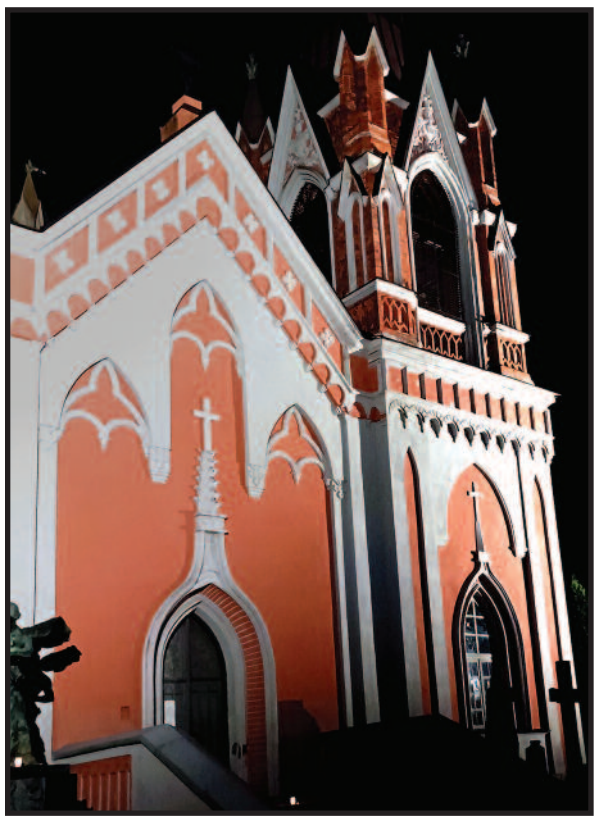
Nukelta į 5 psl.

Vida Girininkienė (k.) pasakoja apie Vileišių koplyčią (tolėliau balta)

M. K. Čiurlionio antkapis

Didžioji koplyčia Rasose

Pirmosios Vėlinių švieselės Rasose

Atkelta iš 4 psl.

tojus, jų buitį ir pan. Jo fotografijų eksponuota ir 1900 m. Tarptautinėje Paryžiaus parodoje, kur Lietuva pirmąkart turėjo savo paviljoną.

Netolies ir antkapis architektui, skulptoriui, kurio Tris Kryžius regime vaikščiodami Senamiesčiu, Antanui Vivulskiui (1877 –1919; palaidotas Švenčiausiosios Jėzaus Širdies bažnyčioje, o ją perstatant 1963 m. palaikai perkelti į Rasų kapines). Žvelgdami kitapus takiuko, regėjome iškilųjį Mikalojų Konstantiną Čiurlionį (1875–1911), mirusį Pustelnike (prie Varšuvos), bet garbingai palaidotą Vilniuje; jo kapas tradiciškai gausiai pagerbiamas žvakelėmis. Kiek žemėliau – žymaus tarpukario teisininko Mykolo Römerio (1880–1945) antkapis.

Prie poetų kapų mūsų gidė nekart įkvėptai padeklamuodavo kokį posmą. Petro Vaičiūno (1890–1959) poezija irgi prisiminta, sakyta: vadintas mirties poetu… Pasak istorikės, 1930-aisiais – Vytauto metais (pažymėtos 500-osios mirties metinės) ne tik šio Didžiojo kunigaikščio portretas neštas per visus miestus, bet rengta kuo įvairiausių teatrinių pastatymų, Vaičiūnas tai progai sukūręs, regis, daugiausia kūrinių. (O man atsišaukė kadais, dar jaunystėje, įspūdį dariusios Vaičiūno dvieilės sentencijos, pvz.: *„Kaip gera turėt nors mažytę palėpę/ Ir taip joj gyvent, kaip sąžinė liepia“*).

Sukant ratą ant *Literatų kalvelės* buvo proga stabtelėti ir prie Raimondo Vabalo (1937–2001) kapo. Čia Girininkienė pasidalijo asmeninio ryšio su šiuo kino režisieriumi akimirkomis: laikanti save ir jo mokine – lankiusi metų trukmės scenaristų kursus, vadovas Vabalas jų grupelę neretai į namus pasikviesdavęs, žiūrėdavę filmus, analizuodavę, savus atskirų epizodų variantus kurdavę; režisierius ir tyrimus archyvuose skatinęs…

Jau nuo *Literatų kalnelio* perėję ant kitos kalvos, į kitą kapinių sekciją, taip pat turėjome progos pagerbti ne vieną mūsų rašytoją – Kazį Borutą (1905–1965), Vincą Mykolaitį-Putiną (1893–1967), tolėliau ir Juozą Tysliavą (1902–1961; mirė Brooklyne, JAV, 1962 perlaidotas Vilniuje)… Girininkienė negailėjo pagiriamųjų žodžių mūsų skulptoriams, meniškų antkapių autoriams. (Juk išties kapinėse regime ir žymių menininkų darbus, štai paminklo Mykolaičiui-Putinui autoriai – skulptorius Valdas Vildžūnas ir architektas Česlovas Mazūras.)

Žinoma, nepasiribota literatūrinėmis ,,stotelėmis“. Štai prieš Koplyčią – net perkrautas žvakėmis mūsų Patriarcho, Vasario 16-osios akto signataro Jono Basanavičiaus (1851–1927, simboliška: 02 16) kapas. Girininkienė galėjo paliudyti, kad per Vėlines sovietmečiu prie šio paminklo vis susirinkdavo žmonių, šalia šmižinėdavo įtartini civiliai, gretimai gatvėje stovėdavo mašinos (matyt, tam tikros paskirties)…

O prie Koplyčios sienos iškilęs istoriko Joachimo Lelewelio (1786–1861) biustas; miręs Paryžiuje, 1929 m. perlaidotas Rasų kapinėse Vilniuje. Pasak gidės, sukauptą knygų, žemėlapių kolekciją istorikas testamentu palikęs Vilniaus universitetui, nors tuomet (po 1830–1831 m. sukilimo) jis buvo uždarytas, bet

Poeto Juozo Tysliavos kapas

1919 m. pradėjęs veikti Stepono Batoro universitetas palikimu pasinaudojo.

Čia išklausėme ne tik apie šio mokslininko gyvenimo vingius bei nuopelnus, bet ir jo sąsajas su istoriku, mūsų tautinio atgimimo veikėju Simonu Daukantu (1793– 1864), nors ne Rasose, o Papilės kapinėse palaidotu; bet juk tai viena svarbiausių mūsų gidės ir tyrinėjimų, ir adoravimo asmenybių; mat Daukantas (bei Adomas Mickevičius) buvęs Lelewelio studentas Vilniaus universitete.

Neapsiribota ir literatūrinėmis temomis – mūsų gidė, žinoma, priminė dvidešimties 1863 m. sukilėlių palaikų, surastų Gedimino kalno atšlaitėje (tarp jų identifikuoti ir vadų Zigmanto Sierakausko bei Konstantino Kalinausko palaikai), perlaidojimą Rasų Koplyčios kolumbariume, apgailėjo, kad Koplyčia dabar uždaryta.

Pakeliui stabtelėjus, mūsų dėmesys atkreiptas į baltą Vileišių koplyčią-mauzoliejų, garbingos giminės, Lietuvos atgimimą, galima sakyti, materialiai parėmusios. Čia palaidoti trys broliai: inžinierius Petras Vileišis (1851–1926), Vasario 16-osios signataras Jonas Vileišis (1872–1942), gydytojas Antanas Vileišis (1856–1919) ir Petro sūnus, žymus jau Nepriklausomos Lietuvos veikėjas Vytautas Vileišis (1887–1937). Ypač gidė pažymėjo Petro Vileišio nuopelnus (jis palaidotas Kauno arkikatedroje bazilikoje, 1936 m. perlaidotas Rasose). Šis inžinierius, darbuodamasis Rusijoje prie geležinkelių tiesimo, ir milijonieriumi tapo, 1898 m. persikėlęs gyventi į Vilnių, čia įkūrė geležies dirbinių gamyklą, bet nusigyveno gausiai finansuodamas lietuviškąją veiklą (spaudą, draugijas ir kt.), tad 1908 m. vėl išvyko darbuotis Rusijon, skaudžiai ištaręs: kai pinigų neturėjau, tapau nereikalingas (į Lietuvą grįžo 1921 m.).

Prie aušrininko poeto Ksavero Sakalausko-Vanagėlio (1863–1938) kapo gidė, regis, palankiu žodžiu įvertino lenkų valdžią, davusią leidimą jo palaikus pervežti ir palaidoti Vilniuje (mirė Varšuvoje). Pakiliai padeklamuotas jo eilėraščio posmas: *„Pridenk, šventoji Vilniaus Žemele,/ Mane, kai baigsiu šios žemės kelią…/ Ir aš norėčiau Rasuos miegoti,/ Tėvynę brangią, laisvą sapnuoti“…*

Kapinių pakraštėlyje, prie mūro sienos, ant pakilumos (nuo kurios žvelgdami regėjome mirgančias žvakeles ir Naujosiose Rasose kitapus kelio) stabtelėjome prie meniškos medžio skulptūros – tautodailininko Ipolito Užkurnio paminklo Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui (1849–1919), bendradarbiavusiam draudžiamoje lietuviškoje spaudoje, ją platinusiam, rinkusiam tautosaką. Jo kapas sunykęs, paminklas bene 1968 m. pastatytas apytikriai iš liudijimų žinotoje vietoje. Mūsų gidė prisiminė, kad sovietiniais laikais ir ant šios kalvelės susiburdavę slapta Vėlines švęsdavusieji…

Stabtelėjimų, pasakojimų būta daugiau, visko, nemenkai grupei kartkartėm susispiečiant ant siauro tako, ir nuklausyt nepavyko. Bet gidė nepritrūko entuziazmo, prie žadėtos pusantros pasivaikščiojimo valandos dar dosniai valanda pridėta; susirinkę dar šviesią popietę, apsukę ratą – nuo vienos kalvelės leisdamiesi-kildami ant kitos – prasmingai sulaukėme ir žvakelių nutviekstų sutemų.

Tautos patriarcho Jono Basanavičiaus kapas

Menininkų Tomkų šeimos paroda – tarsi kūrėjų kartų dialogas

Algis Vaškevičius

Neseniai Marijampolėje, Beatričės Kleizaitės-Vasaris menų galerijoje buvo atidaryta paroda „Dialogai: žmogus, spalva, gamta“. Tai išties ypatinga ekspozicija, pristatanti tris žinomus Tomkų giminės kūrėjus – legendinį Lietuvos teatro ir kino aktorių, fotografijos bei piešinio pasaulį puoselėjusį Vytautą Tomkų, jo žmoną aktorę, poetę ir dailininkę Liliją Mulevičiūtę-Tomkienę bei jų dukrą grafikę Dovilę Tomkutę. Parodos atidarymo renginys buvo ne tik trijų menininkų kūrybos pristatymas, bet ir jautrus pasakojimas apie šeimą, atmintį, žmogaus santykį su gamta ir skirtingų kartų pasaulėjautą.

Parodoje eksponuojami grafikės Dovilės Tomkutės darbai

Tomkų šeimos kūrybinė istorija glaudžiai susijusi ir su Marijampole. Vytautas Tomkus bei Lilija Mulevičiūtė-Tomkienė ne kartą vaidino Marijampolės teatro scenoje, o Dovilė Tomkutė 2022 metais šiame mieste surengė personalinę parodą. Šįkart jų kūryba į Sūduvos sostinę sugrįžo drauge.

Dovilė Tomkutė įdomiai papasakojo apie parodos eksponatus

B. Kleizaitės-Vasaris menų galerijos parodų kuratorė Rasa Žukienė pristatė D. Tomkutę kaip savo bendramokslę, su kuria pažįstama jau daug metų. „Parodą parengė aktorių dukra Dovilė, ir tai iš tiesų gražus bei įdomus veiksmas. Gal ne visi žinojo, jog garsusis aktorius Vytautas Tomkus buvo ir fotografas, ir dailininkas, studijų metais piešęs tikrai daug. Paroda yra dialogas tarp jo ir žmonos Lilijos, o kartu tai dialogas tarp L. Tomkienės ir dukros Dovilės. Būtent mama, stebėdama dukros kūrybinį procesą ir jos kaip menininkės, grafikės pasiekimus jau būdama gana brandžiame amžiuje, ėmėsi piešti“, – sakė R. Žukienė.

Pati D. Tomkutė sakė šįkart Marijampolėje praleidusi kelias dienas, aplankiusi jai svarbias vietas, užsukusi ir į Dramos teatrą. Menininkė prisiminė, jog 2022 metais, kai Marijampolės kultūros centre surengė savo darbų parodą, buvo pats COVID-19 pandemijos įkarštis, todėl tada jos darbus mažai kas matė.

Vaikystėje keletą epizodinių vaidmenų kine yra sukūrusi ir pati D. Tomkutė, bet ji aktore netapo. Moteris yra ne tik grafikė, bet ir parodų kuratorė, daug metų dirbusi Vilniuje „Arkos“ galerijos ir Rotušės, taip pat tuomečių Menininkų namų, kuriuose dabar įsikūrusi Prezidentūra parodų kuratore, parengusi šimtus parodų. Būtent tada jai teko daug bendrauti su Beatriče Kleizaite-Vasaris, kuri buvo aktyvi renginių dalyvė. „Aš turėjau gerai pagalvoti, ką eksponuoti šioje sakralioje buvusios sinagogos erdvėje Marijampolėje, mano kūryba šalia čia esančių garsių šalies menininkų darbų yra tik menkas grūdelis“, – sakė ji.

Į parodos atidarymą susirinkę meno mylėtojai turėjo galimybę pamatyti filmuotą medžiagą apie šią kūrybingą šeimą iš Lietuvos televizijos laidos „Daiktų istorijos“ archyvų, kurioje vedėjas Saulius Pilinkus kalbino ne tik aktorę Liliją Tomkienę, paskaičiusią ir savo eilių, bet ir savo bendramokslę Dovilę. Laidoje kalbėjo ir marijampolietė, abiejų vyresniųjų Tomkų kurso draugė Alvyda Čepaitytė-Sipienė, pasidalijusi įdomiais prisiminimais iš studijų laikų apie šią aktorių šeimą. Ponia Alvyda kiek pavėlavusi atvyko ir į šios parodos pristatymą, gyvai papasakojo apie tai, kad abu Tomkai buvo kurso pažibos – kūrybingi, gražūs, labai talentingi aktoriai.

Grafikė D. Tomkutė šioje parodoje eksponuoja įvairių savo kūrybos etapų darbus. Tarp jų – ir skaitmeniniai darbai, kuriais, kaip pati pasakojo, susižavėjo viešėdama Amerikoje. Čia eksponuojami ir naujausi jos kūriniai, o juose – karo Ukrainoje atgarsiai. Kūrėja sakė ir dabar lankanti piešimo kursus Dailininkų sąjungoje, taip pat ji tobulinasi Dailės akademijoje 20 valandų per savaitę.

Lankytojai parodoje gali išvysti ir Lilijos Tomkienės kūrybą – piešinius, taip pat eiles. Pasak dukters, jos mama buvo ir poetė, ir tautodailininkė, kūrusi kompozicijas iš sausų gėlių, taip pat ji labai daug

„Dialogai“ daug dėmesio skiria legendiniam Lietuvos kino ir teatro aktoriui Vytautui Tomkui ir jo žmonai Lilijai

mezgė, pradedant rūbais ir baigiant kilimais. „Tais laikais, kai dar buvau maža, beveik visos aktorės nuolat mezgė, buvo net mezgančių vyrų“, – šypsodamasi prisiminė ji.

Galerijos rūsyje plačiau pristatomas aktorius Vytautas Tomkus. Parodos stendai pasakoja apie garsiausius filmus, kuriuose jis vaidino. Tarp jų – ir 1972-ųjų serialas „Tadas Blinda“, kuris pavertė aktorių tikra kino žvaigžde. 2022 metais miręs aktorius kine yra sukūręs per 70 vaidmenų, iš kurių paskutinis buvo labai populiariame televizijos seriale „Giminės“.

Teatre V. Tomkus sukūrė beveik 100 vaidmenų pačiuose įvairiausiuose spektakliuose. Parodos stenduose yra pristatomos paties V. Tomkaus darytos fotografijos, taip pat jo piešiniai. Studijų metais jis pildė „Aktoriaus meistriškumo dienoraštį“, kuriame ne tik rašė dėstytojų užrašus, pastabas, bet ir šmaikščiai piešė savo bei kurso draugų atliekamų aktorinių etiudų scenas.

„Dialogai“ B. Kleizaitės-Vasaris menų galerijoje veiks iki ateinančių metų sausio 10 dienos.

Lilijos Tomkienės kūryba. A. Vaškevičiaus nuotraukos

Pasivaikščiojimai po Šventaragio slėnį

Žemutinės pilies rūsys, Katedros aikštė, Vilnelės ir Vingrės senvagės

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Vilniaus širdyje esantis Šventaragio slėnis senaisiais laikais buvo vandeningas ir pelkėtas įtvirtinimas: gynybinė sala, apjuosta dviejų upių santakos, Vilnelės ir Vingrės (Kačergos) bei jų gausingų atšakų. Vilnios vaga buvo iškasta XIV a., įrengiant Vilniaus pilių gynybinę sistemą, malūnus bei dirbtuves.

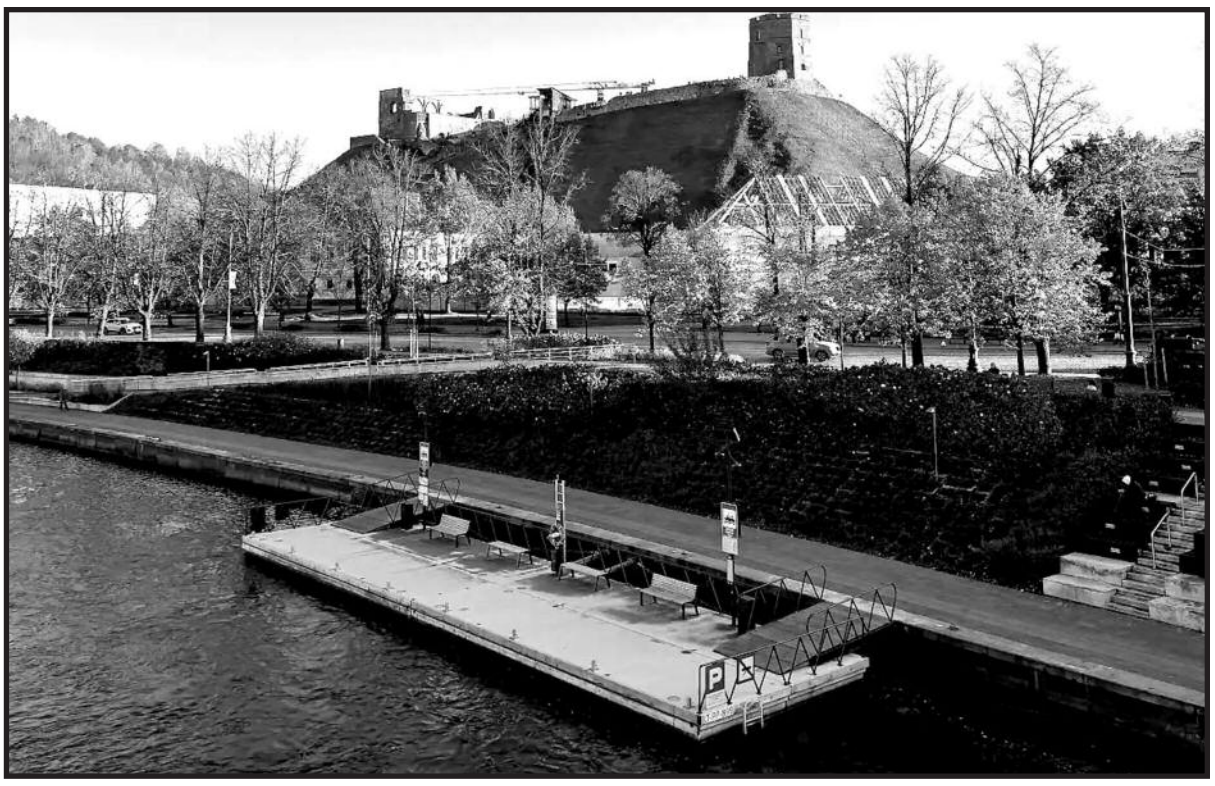
Vilnelė tais laikais tekėjo tiesiai per dab. Katedros aikštę, suko vandens malūnus, o Vingrė (Kačerga) XIX a. buvo svarbiausias vilniečių geriamojo vandens šaltinis. Pvz., Vingrių šaltiniai (dab. Mindaugo ir Vingrių gatvėse) duodavo po 110 tūkst. kibirų vandens per parą). Vingrė (Kačerga) ilgainiui tapo požemine.

Pati seniausia sostinės vieta – XIII amžių menanti Žemutinės pilies teritorija

Jos gynybinė (3,5 metro storio ir 10 metrų aukščio) siena ne kartą atrėmė kryžiuočių antpuolius (senesnis yra tik dar neištirtas Kalnų parkas). Miestas saloje buvęs gotikinis (jokio baroko tada nebuvo), o už upės – medinės amatininkų sodybos. Amatininkai, nors ir neturėjo miestiečių teisių, gyveno miesto *orbitoje* – kita vertus, jiems buvo geriau, nereikėjo mokėti mokesčių.

Upių senvagėms atsekti sukurta mobilioji programėlė, ekskursijos lankytojams dabar sustabdytos (rengiamos tik moksleiviams ir senjorams). Teko laimė sudalyvauti viename „Šventaragio ture“, kuris prasidėjo istoriniuose Taikomosios dailės ir dizaino muziejaus (TDDM) rūsiuose. Beje, jo stogas ir durys prabangūs – iš vario (kitur tokio nėra).

Kaip galėjo išlikti tokia siena iki mūsų laikų, t.y. neištrupėjo jos tinkas? Čia būta pelkės, kurioje gyveno daug laukinių paukščių. Gynybinės sienos plytos ir akmenys tvirtinti kalkių skiediniu, daug patvaresniu nei cementas; skiedinį maišė su laukinių paukščių kiaušiniais. „Tas ypatingas baltymas labai stipriai suriša, pvz., tempera irgi gaunama iš kiaušinių“, – pasakojo mus lydėjęs gidas dailininkas.

Vieta, kur Vingrė įteka į Nerį. Laimutės Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

Žemutinės pilies, dab. TDDM muziejus, jo archeologinis rūsys

Sustojame prie išgaubtos arkos muziejaus viduje, laiptų apačioje: ten išlikę Žemutinės pilies gynybinės sienos liekanos ir buvę tikrieji vartai, kurie viršuje atrestauruoti visai neseniai – prieš 30 metų.

Muziejaus rūsyje – miesto kultūrinio sluoksnio ekspozicija – 4–5 metrų žemės grunto gylyje. (Realiai miesto grunto niekas nevalydavo, visa statydavo ant viršaus). Matome pilies mūrų likučius: trisienio gynybinio bokšto liekanas, buvusios virtuvės krosnies angą, akmens sviedinius... Vėlesnius, XIII–XIV a. laikus, mena išlikęs medinis miesto grindinys. (Sėslių gyventojų veiklos pėdsakai iš 500–600 metų randami poledyninėje pelkėje. Palyginimui: dirvožemis laukinėj gamtoj per 1000 metų pakinta tik 30 cm, kai pūva nukritę medžiai ir žvėrys).

Ekspozicijos nuotraukos, maketai, kartografija. Kaip buvo vykdomi senojo arsenalo archeologiniai tyrimai (1972–1978), supažindina ekspozicijos nuotraukos, o apie įvairių laikotarpių Vilniaus pilis – architektės Rasos Abramauskienės sukurti jų maketai: XIII pab.–XIV a. pr. Ikigotikinio ankstyviausių mūrų laikotarpio; XIV a. pab.–XV a.; pr. Ankstyvosios ir brandžiosios gotikos laikotarpio; XVI a. vid.–II pusė Renesanso laikotarpio (maketus gamino broliai Simonas ir Dominykas Jonaičiai).

Kartografas Braunas, gyvenęs Paryžiuje, užsibrėžė tikslą išleisti visų didžiųjų Europos miestų katalogą, buvo pasiuntęs dailininką ir į Vilnių, kuris jį įamžino XVI amžiuje užsilipęs ant jo kalvų, tas senovinis žemėlapis tarsi piešinys.

Pasivaikščiojimas Vilnios senvagėmis Katedros aikšte

Vilnia – vilnis kelianti upė. Todėl Vilnia ir pavadinta. Palei gynybinę sieną nuo Medininkų tekėjo greitai (4 km per valandą). Ir dabar ji labai srauni, nors negili, pamėgta baidarininkų, ją gali perbristi.

O kaipgi Vilnia galėjo būti gynybinė, jei ją gali perbristi? Tais laikais gyveno daug amatininkų, odininkų (Vilniuje nuo seno yra Odminių, Raugyklos gatvės). Prireikus miesto gynėjai sukeldavo potvynį sumesdami į upę jaučių odas, kurios išbrinkdavo. Užtvenkta upė pakildavo 1,5 metro. Kol priešas jas išsirankiodavo, jau buvo pasiruošta gintis ar pulti. O tikrasis tiltas ties TDDM buvęs tolėliau, ne ten, kur dabar. Yra išlikę jo pabiri akmenys kiek tolėliau nuo dabartinio tilto per Vilnią ties TDDM.

Senovėje Vilnia aptekėdavo Gedimino kalną ir Vilniaus katedrą iš pietų ir vakarų, įtekėdama į Nerį ties dabartiniu Mindaugo tiltu. Dabartinė upės vaga Gedimino kalną atskiria nuo Plikojo kalno. Vilnelė tekėjo ten, kur dabar pėsčiųjų šaligatvis einant pro skalikų skulptūras Rotondos link.

Iki XV a. viena upės atšaka tekėjo nuo Barboros Radvilaitės gatvės link dabartinės Katedros, bet statant Katedrą ir Valdovų rūmus vaga buvo pakeista. Ten, kur dabar Vidaus reikalų ministerija, kažkada žliugsėjo pelkė, o ja tekėjo dar viena Vilnios atšaka.

Nukelta į 8 psl.

Archeologinės rūsio ekspozicijos fragmentai

Buvę Žemutinės pilies gynybinės sienos vartai

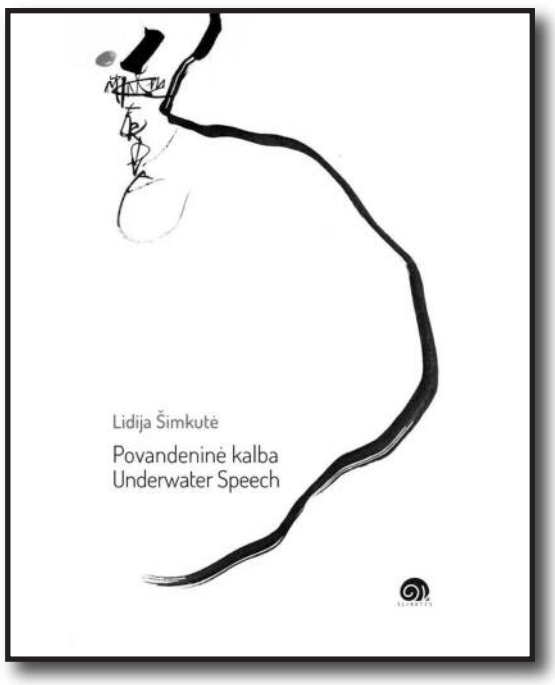
Kas slypi už žodžių

Atkelta iš 3 psl.

Šimkutės eilėraščiai išsiskiria vaizdinių šviežumu, ne mažiau įspūdingas ir muzikinis tono subtilumas, kurį galime palyginti su J. S. Bach ir Arvo Pärto kūriniais savo paprastumu ir transcendencija. Nenuostabu, kad daug kompozitorių ir atlikėjų savo kompozicijose ir pasirodymuose panaudojo jos poeziją. Jos vizija yra tarsi bešališka, bet sykiu jautriai atspindi šviesiuosius akimirkos fragmentus. Tapybiškai atkuriama vieta ir emocijos, o eilėraščiuose *„Griaustinis sukilo“*, *„Ilgos tunelių gatvės“*, *„Vieniši moliniai ąsočiai“* vaizdinių ryškumą pabrėžia jų glaustumas.

Kalbant apie jos kūrinius mintyse iškyla Magritte'o ir Modiglianio paveikslai. Jos siurrealūs ir išjausti, bet sykiu glausti vaizdiniai puikiai atsiskleidžia eilėraštyje *„Per pravertą langą“*, kur *„kėdė krenta ant savo kelių / šalia lempos gaubto“*. Eilėraščiuose *„Frida Kahlo“* ar *„Iš vazos“*, kur ji *„iškils su gėlėmis“* ir *„numes dažų žiedlapius“*, užuomina, kad poetė tapo žodžiais, yra akivaizdi.

Lidijos Šimkutės tremties patirtis užima svarbią vietą „Povandeninėje kalboje“. Eilėraštis *„Aš gimiau“* pasakoja apie jos šeimos pabėgimą iš karo draskomo Lietuvos kaimo į perkeltųjų asmenų ir pabėgėlių stovyklą Vokietijoje, o iš ten – į Australiją. Giliai paliečiama jos dvynės sesers mirtis – trauma, tiesiogiai atsispindinti *„Liuselėje“*; šiame ir kituose eilėraščiuose, ypač *„Užpūsk žvakę“*, jos sesers buvimas yra neabejotinas.

Lidija Šimkutė. *Povandeninė kalba*. Underwater Speech. Eilėraščiai. – Vilnius, Slinktys, 2025

Šimkutės vėlesnis apsisprendimas rašyti ne tik gimtąja lietuvių, bet ir anglų kalba atspindi poetės buvimą tarp dviejų kultūrų. Vis dėlto „Povandeninė kalba“ aprėpia daugelį temų – nuo kultūrinės dislokacijos iki buitinio pasitenkinimo akimirkų, o mirtingumo apmąstymus atsveria eilėraščiai apie dabarties socialinius rūpesčius. Pavyzdžiui, eilėraštyje *„Šalia griūvančio namo“* paliečiamas lyties klausimas bei žmogiškųjų dilemų trumpalaikiškumas.

Bet jei ir yra vyraujanti dialektika, iš kurios kyla eilėraščiai, tai kontrastas tarp belaikės akimirkos būtinybės ir neišvengiamos laiko tėkmės. Tai labai aiškiai ir subtiliai išsakoma eilėraštyje *„Rozetės akmuo“*.

ROZETĖS AKMUO

išnešiotas per amžius
iškrenta iš atminties

mūsų šešėlis
įkliuvęs svetimose zonose

nejučia linksta

Šiame neįprastame ir įspūdingame eilėraštyje Šimkutė derina laiko platybę su mūsų *„šešėline savastimi“*, pripažindama, kad mes visi *„netikėtai linkstame“*, panirę į akimirksnio patirtį. Eilėraštyje *„Valandos nutyla“* pagavus poetinės kūrybos betarpiškumas, kuris *„suspindi laumžirgio skrydžiu“*, priešinamas laikinumui kaip *„dulkės ant lentynos / praryja mintis / tarp knygų viršelių“*.

Tačiau Lidijos Šimkutės eilėraščiai toli gražu nėra persmelkti niūrių apmąstymų, jie subtilūs ir skaidrūs, o jų užuominos šoka iš puslapių tarsi *„Zen drugeliai“*. Jie paliečia paslaptis lengvu prisilietimu, kuris yra žaismingas, malonus ir dažnai stebinantis. Širdgėla stebima iš atokesnio, atsargaus atstumo, o eilėraštyje *„Vieniši moliniai ąsočiai“* pasitenkinama kasdienio gyvenimo fragmentais. Apie meilę ir ilgesį kalbama su fiziniu jusliškumu, kai poetė ir skaitytojas *„eina / širdies taku / praleisdami taktą“*. Linksmumo pojūtis eilėraštyje *„Kai tu kandi“* leidžia suprasti, kad geismas yra amžinai jaunas, vaikiškas. Dauguma eilėraščių yra tarsi portalai į *„pamestus vaikystės granato vaisius“*.

Verta paminėti eilėraščius, kurie užbaigia poezijos rinkinį „Povandeninė kalba“. Šimkutė įžengia į naują teritoriją su „Užkalbėjimais“, kuriuose nagrinėjamos panašios temos kaip ir visame rinkinyje, bet jų vizualinis tankis ryškiai skiriasi nuo ankstesnių eilėraščių trumpumo. Lietuvių folkloro pagrindas, vadinamas „daina“, sužadina troškimą įveikti atotrūkį tarp idealo ir realybės. Šimkutė sukuria dialektiką iš šių priešybių, pasitelkdama ritmą ir balso moduliaciją. Tai suteikia „Povandeninės kalbos“ užbaigai gyvastingos, pakilios energijos.

Šis trumpas įvadas paliečia temą tik paviršutiniškai, nes daug galima kalbėti apie poetės jautrumą gamtai arba eilėraščiams, kurie žvelgia į pagoniškąsias Lietuvos kultūros šaknis. Šis turiningas rinkinys parašytas poetės, esančios savo meistriškumo viršūnėje. Jeigu visos knygos yra durys, tik kelios iš jų, kai jas praveriame, priverčia mus *„žengti į kitas spalvas ir formas“*. *„Povandeninė kalba“* yra būtent tokia knyga. Ir kai įžengi į ją, kai *„plauki žodžių lietuje“*, atsiduri vietose, kur gali atsitraukti, priklaupti šalia poetės ir klausti kartu su ja:

kodėl aš
kodėl tu

Vertė Lidija Šimkutė

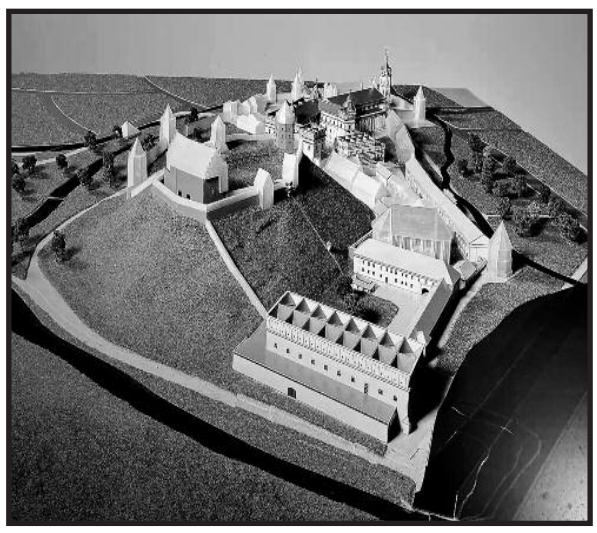
Pasivaikščiojimai po Šventaragio slėnį

Atkelta iš 7 psl.

Vandens malūnų kvartalas, jų buvo net vienuolika. Vienas suko girnas dab. B. Radvilaitės ir Pilies gatvių sankryžoje. Vandens malūnai keldavo grėsmę – potvynių metu vanduo užpildavo ir Valdovų rūmus. Su šiais iššūkiais amžininkai susidorodavo be didelių gudrybių – į užlietus rūmų rūsius mesdavo atliekas, senus koklius arba paaukštindavo grindis.

Keturi rusvo granito blokai Katedros aikštėje – buvę vartai į Valdovų rūmus. Ir ties Pilies gatvės dab. pėsčiųjų perėja tekėjo Vilnia, ten buvęs tiltas per ją, o kitapus – vartai į Valdovų rūmus. Tuos vartus dabar mena keturi rusvo granito blokai. Švenčiant Vilniaus jubiliejų, jie butafotiškai buvo „atstatyti"– kaip ir kadaise – su bokšteliais. Prie tų vartų buvęs renesansinis parkas su fontanais ir palmėmis, kurias žiemą įnešdavo į rūmus.

Vilnios, Neries intako, vaga buvo nuolat koreguojama: tai pakreipiama, tai užpilama, užkasinėjama ar atkasinėjama (mediniais kastuvais!). Po 1831 m. jos vaga, ėjusi B. Radvilaitės gatve, galiausiai buvo užkasta.

Senieji Vilniaus pilių maketai

Katedros aikštėje – bronzinis maketas. Jame – Vilnius su Aukštutinės ir Žemutinės pilių ansambliu, buvusi Vilnelės vaga, pilis, gynybinė siena, Katedra ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai jų klestėjimo laiku (Renesanso epochos XVI a. antroji pusė) ir Trijų Kryžių (Kreivojo) kalno šlaitai. Maketą nulipdė skulptorius Gediminas Piekuras, architektai – Gediminas Antanas Sakalis ir Algirdas Rasimavičius (su maketu brailio raštu gali susipažinti ir žmonės su regėjimo negalia).

Šlapieji (arba Šv. Marijos Magdalietės) vartai

Dabartinėje viešbučių „Kempinski“ ir „Amberton“ vietoje driekėsi pelkė, o Lauryno Stuokos Gucevičiaus gatve tekėjo Vingrės (arba Kačergos) upelis. Prasidėjus XVI amžiui, kai Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė patyrė stiprius Maskovijos ir Krymo totorių smūgius, Vilniaus miestiečiai paprašė valdovo Aleksandro Jogailaičio leidimo statyti miesto sieną, kuri padėtų apsiginti. Valdovas įsakė išmūryti penkerius vartus kitų miestų link. Itin šlapioje vietoje šeštieji vartai atsirado neplanuotai. Jie neturėjo gynybinės paskirties, buvo įrengti (lyg anga sienoje), kad miestiečiai galėtų lengviau patekti į vakarinius Vilniaus priemiesčius.

Šeštuosius vartus mėgęs tapyti dailininkas architektas Juozas Kamarauskas (1874–1946). Pamaniau, kodėl ir jam nepastačius paminklo Šlapiųjų (Šv. Marijos Magdalietė) vartų vietoje (su jo paveikslo vaizdu), juk pastatytas netoliese paminklas M. Dobužinskiui.

Mstislavo Dobužinskio (1875–1957) paveikslo „Tilto gatvė Vilniuje“ paminklas

Garsusis scenografas, tapytojas, grafikas Mstislavas Dobužinskis yra sukūręs nemažai jaukių nefasadinių Vilniaus vaizdų. Jo atminimui šalia Katedros pastatytas paminklas, tarsi langas į Tilto gatvę, toje vietoje, kur apie 1913 m. buvo sukurtas jo paveikslas, o gatvės vaizdas beveik nepakitęs... (paminklo autorius Kęstutis Musteikis, archit. Algirdas Umbrasas). Kai sovietų valdžia 1986 m. norėjo nugriauti dviejų aukštų pastatą, kuris yra paveiksle, vietiniai dailininkai užprotestavo, ir pastatas išsaugotas kaip kultūros vertybė.

Tilto gatvės pavadinimas susijęs su Žygimantoir Barboros meile

Tilto gatvės pavadinimas kilo nuo nebegzistuojančio tilto per kanalą, kuriuo dab. Šventaragio gatve tekėjo Vingrės (Kačergos) vandenys (dab. *Žaliasis tiltas* per Nerį čia niekuo dėtas). Šiuo tiltu karalius Žygimantas Augustas iš Valdovų rūmų lankydavo Barborą Radvilaitę – didiko Jurgio Radvilos prabangūs rūmai stovėję priešais. Pasivaikščiojimai 1547 m. baigėsi karaliaus ir Barboros Radvilaitės vestuvėmis, vykusiomis Radvilų rūmuose, šioje Tilto gatvės pusėje. (1828 m. apleisti Radvilų Renesansinio stiliaus rūmai buvo parduoti nugriovimui.)

Vingrės, šiandien požeminės upės, įtekėjimo į Nerį vieta

Iki XIX a. Vingrė (Kačerga), tekėdama šiandienine Šventaragio gatve, į Nerį įsiliedavo tarp Mindaugo tilto ir pramoginių laivų prieplaukos. Upė, net ir ją įleidus į mūrinius kolektorius, niekur nedingo. Tapusi požemine, kaip ir viduramžiais, į Nerį įteka toje pačioje vietoje – pasilenkus krantinėje arba žvelgiant nuo Karaliaus Mindaugo tilto ir šiandien galima matyti apie pusantro metro skersmens lataką, kuriuo ši Vilnios senvagė įsilieja į Nerį.

Senovės ir viduramžių miestus formavo aukštutinės ir žemutinės gynybinės pilys, jų teritorijose augo gyvenvietės, politinės, ūkinės, ekonominės, kultūrinės, religinės ir gynybinės paskirties centrai. Vilnius buvo tobula vieta miestui statyti dėl geografinės padėties ir kelių.